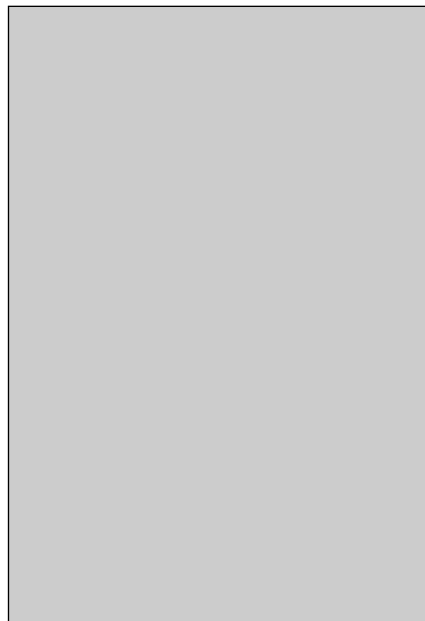
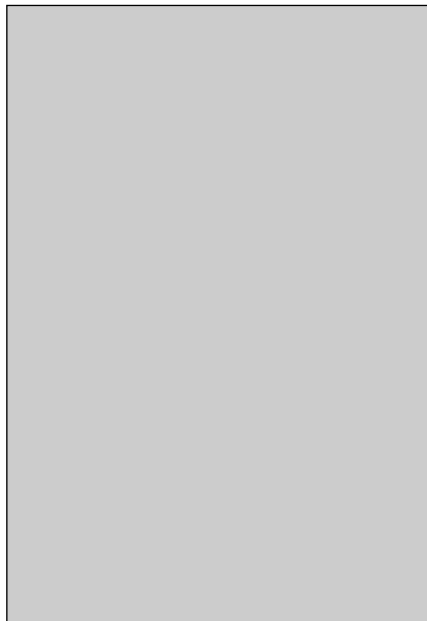
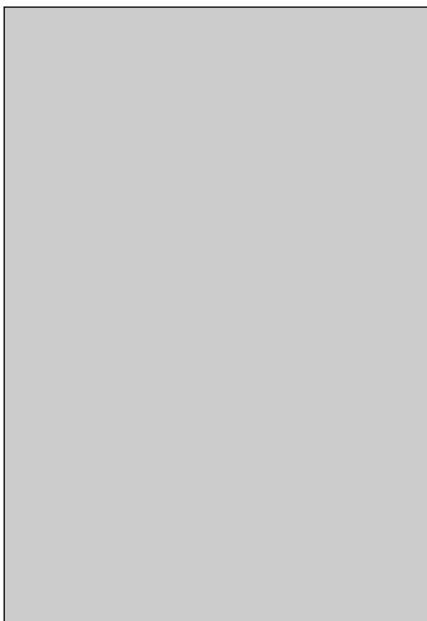

En brottsanalytiker i profil. Psykiatern Ulf Åsgård ingår som konsult vid Rikskriminalen i en grupp som tar fram s k gärningsmannaprofiler. En profil är en beskrivning av mest sannolika gärningsman/män till ett brott, och ett hjälpmedel för polisen att koncentrera spaningsarbetet.

Psykiatern Ulf Åsgård har ett annorlunda läkarjobb

Med hans hjälp får brottslingen ett ansikte

Ulf Åsgård är psykiater och har ett annorlunda läkararbete – han hjälper polisen att göra s k gärningsmannaprofiler, ett hjälpmedel för polisen i dess spaningsarbete. Men han värjer sig för alltför höga förväntningar.

– Vi är inga supersnutar och verksamheten är inte fullt så märkvärdig som det ibland påstås, säger Ulf Åsgård.

Under 1980-talet forskade Ulf Åsgård hos Jan Beskow i Göteborg om kvinnors självmord. Arbetet – som resulterade i avhandlingen »Suicide among Swedish women. A psychiatric and epidemiologic study» (1990) – innebar att han i detalj samlade in information om ett antal kvinnor som tagit livet av sig. Detaljerna skulle sedan fogas samman till en helhetsbild.

– Jag lärde mig att jag hade förmåga att sätta in till synes obetydliga detaljer i ett större sammanhang, till en större

bild. Den erfarenheten har jag haft stor nytta av i mitt fortsatta värv.

Förmågan att notera detaljer har han även med sig utanför arbetet. Detaljer i gatumiljön eller i en butik registreras och analyseras automatiskt. Är varorna i affären utplacerade efter ett visst system eller planlöst? Vad säger det i så fall om innehavaren?

Ulf Åsgård arbetade som polisläkare i Stockholm från början av 1980-talet fram till dess att polisläkarorganisationen upphörde 1992, då två nya lagar trädde i kraft – LPT (lagen om psykiatrisk tvångsvård) och LRV (lagen om rättspsykiatrisk vård).

Sedan slutet av 1980-talet har Ulf Åsgård också varit psykiatrisk konsult vid Säpo. I uppdraget har ingått att bedöma hot, vanligen framförda skriftligen men ibland också muntligen per telefon. Tekniken att utreda sådana hot påminner om metodiken vid brottsanalys och gärningsmannaprofilering.

Första gången som gärningsmannaprofilering i modern mening användes i Sverige var i samband med utredningen av den s k Lasermannen (se separat artikel).

Erfarenheterna ledde till att en gärningsmannaprofileringsgrupp (GMP-grupp) bildades vid Rikskriminalens

underrättelsenhet i Stockholm. Ulf Åsgård är beteendevetaren i gruppen.

För en bredare allmänhet introducerades begreppet gärningsmannaprofilering genom filmen »När lammen tystnar» (1991). FBI-aspiranten Clarice Starling (spelad av Jodie Foster) får i uppdrag att närma sig en inlåst seriemördare, psykiatern Hannibal Lecter (Anthony Hopkins), för att få honom att lämna upplysningar så att en annan seriemördare, som mördat fem kvinnor och nu kidnappat en sjätte, kan gripas.

Men Ulf Åsgård tycker inte att filmens beskrivning är särskilt rättvisande. Det handlar inte om plötsliga ingivelser under en taxiresa.

Träligt och tråkigt

– I själva verket är arbetet ofta ohyggligt träligt och tråkigt. Det kräver många timmars inläsning av utredningsmaterial och begründande av det samma. Sedan följer långa samtal, ofta tre–fyra timmar åt gången, i GMP-gruppen.

I boken »Rättspsykologi» skriver Ulf Åsgård om detta: »Den massmediala skildringen av profileringsmetoden har tyvärr såväl i Sverige som utomlands gett en romantiserad bild med överdrifter av dess betydelse och under-

INTERVJU

JAN LIND

dålig behandling av dess utövare. I själva verket är det en omständlig metod att försöka komma till rätta med svårlösta brott, varvid inslagen av heroism lyser med sin frånvaro.»

Utgångspunkten för analysen är att människor begår brott i överensstämmelse med sin personlighet. Det gör det möjligt att sluta sig till vilken typ av person sökandet ska inriktas efter. Gruppens arbete är dock inte främst fokuserat på gärningsmannen. Att analysera skeendet vid brottet och inhämta kunskap om offret är minst lika viktigt.

Gruppen gör ett slags raffinering av polisens arbete genom att »frysa» utgångssituationen när våldsbrottet begåtts. Analysmaterial samlas in, bl a brottsplatsundersökning, uppgifter om offret, rättsmedicinsk och annan information.

Därpå struktureras materialet, med avseende på om det är ett enskilt brott eller ingår i en serie, motiv, offrets risk, gärningsmannens risk, upptrappning, tids- och platsfaktorer.

Därefter analyseras brottet med rekonstruktion och klassificering av det som organiserat eller kaotiskt, val av offer, kontroll av offer, händelseförlopp, villospår, drivkrafter, brottsplatsdynamik.

Analysen mynnar ut i en gärningsmannaprofil, som omfattar demografiska data, fysiska egenskaper, vanor, beteende före respektive efter brottet.

Slutligen ges rekommendationer till utredningen. Återkoppling görs så att profilen stäms av mot det som kommer fram i utredningen i övrigt.

Mental bild hjälper

Den mentala bild som blir resultatet är en psykologisk motsvarighet till de fantombilder som polisen ibland skickar ut till allmänheten i samband med svåra brott. Men den mentala bilden är förbehållen de utredande poliserna, som ett hjälpmedel för dem att lättare förstå vilken typ av person de främst ska leta efter.

Gärningsmän är dock inte kriminella jämt. En seriemördare som under ett års tid med jämna mellanrum mördar fyra kvinnor är inte mordaktiv hela tiden, exemplifierar Ulf Åsgård.

– Att planera och genomföra ett mord tar kanske två-tre dagar. För oss är inte främst de dagarna intressanta, utan de andra 87 dagarna under tremånadersperioden. Vad gör gärningsmannen då? Vad kännetecknar honom?

Många poliser ser med nedlåtande avsky på förövaren, vilket hindrar dem från att leta på rätt sätt. Ulf Åsgård menar att svenska poliser borde få bättre utbildning om psykiskt sjuka och störda personer. Det går nästan inte en dag utan att han i små informella föreläs-

Den s k militärligan genomförde under ett par år i början av 1990-talet ett tiotal grova rån mot banker, postkontor och värdetransporter, vilka gav ett utbyte på 9,6 miljoner kronor. Medlemmarna i ligan dömdes i oktober 1994 till långa fängelsestraff, från 3 år till 14 år. Ligan inledde sin verksamhet med att spränga en vapenkassan utanför Botkyrka, där de kom över ett stort antal militära vapen.

ningar förmedlar psykiatriska basfakta.

– Poliserna i GMP-gruppen börjar dock alltmer förstå mitt språk och de tillägnar sig mer av mina kunskaper. I USA har varenda FBI-agent psykiatrins diagnossystem DSM-IV i sin bokhylla – och då inte den förkortade versionen, utan den tjocka! Jag har träffat FBI-agenter som kunnat mer om psykiatrisk diagnostik än mången genomsnittsdoktor.

Ulf Åsgård trivs med sitt arbete men kan ibland sakna den akademiska diskussionen. Det kompenseras emellertid av en mängd internationella kontakter med kolleger och mentorer, bl a vid FBI och i Nederländerna. Den akademiska världen i sig saknar han inte.

Förutom att vara konsultläkare vid häktet i Stockholm är Ulf Åsgård också psykiatrisk konsult vid Gylleby behandlingshem i Sunne i Värmland med ett 30-tal schizofrena patienter.

– Det är ett uppdrag som jag vårdar

ömt och absolut inte vill vara utan. Jag träffar alltså både kriminella och svårt psykiskt sjuka människor, något som jag har stor nytta av i GMP-gruppen.

Ulf Åsgård är också handledare för psykologer i Sverige och framför allt i Norge. Det är ett nyttigt, handledaren lär sig lika mycket som adepten. Han föreläser för kriminalpoliser och har kontakt med den norska kriminalpolisen, som helt nyligen startat en GMP-grupp.

Större intresse i Norge

Han tycker att man är mer på alerten i Norge inom området.

– Den norska polisen är bättre utbildad och mer öppen för beteendevetenskaplig kompetens. I Norge finns ett intresse som jag saknar i åtminstone delar av den svenska rättsapparaten, kommenterar Ulf Åsgård.

Han går aldrig in i ett ärende utan att bli tillfrågad. Nog för att det kliar i fing-

rarna många gånger när han sett en utredning gå över styr. Men det är en oskriven lag i polisvärlden att den som leder en utredning avgör hur arbetet ska bedrivas.

Beteendevetaren i en GMP-grupp måste inte nödvändigtvis vara psykiater, även psykologer och kriminologer kan passa för uppgiften, efter en gedigen introduktion i polisiär verksamhet.

– Förtrogenheten med polisarbete är viktig. Poliser har ett annat språk, andra ord, andra värderingar, och deras arbete styrs i hög grad av juridik.

Att lyckas i ett ärende är belöningen.

– Att känna att man bidragit med ett gott underlag för utredningen innebär en mycket stor tillfredsställelse.

Den mänskliga intuitionen låter sig inte ersättas av maskiner, men datorerna kan göra sådant som människor inte kan. Exempelvis sätta ihop tjocka tids- och händelselistor utifrån myriader av uppgifter i en omfattande utredning, eller ställa samman en förteckning över

misstänkta personers telefonerande med andra personer, med uppgifter om det uppringda numret, tidpunkt för samtalet, hur länge det pågick, om mobiltelefon använts och i så fall vilken sändarmast som utnyttjats – vilket ger en geografisk fingervisning.

– Sådana databearbetningar har i många länder bidragit till att brott kunnat lösas.

Kritisk mot medierna

Ulf Åsgård är kritisk mot mediernas, som han anser, förvrängning av polisens arbete. Man beaktar t ex inte polisens förundersökningssekretess.

– Om samtidigt allmänheten utifrån polis-skildringar i deckare, filmer och TV-serier – där det mesta går snabbt och effektivt – får uppfattningen att svensk polis är ovanligt långsam i svängarna, ja, då är det bäddat för missuppfattningar. Polisarbete är svårt och tar tid.

Ulf Åsgård läser inte deckare – de har så lite med realiteterna att göra.

– Jag har försökt läsa polisromaner men tröttnat snabbt. Men jag har förstått att Henning Mankells böcker förmedlar en syn på verkligheten som kanske ligger närmare min egen.

I bokhyllan på tjänsterummet i polis-huset på Kungsholmen i Stockholm står bland utredningar och pärmar även en del engelskspråkiga pocketböcker. Inga deckare dock, utan skildringar av uppmärksammade mord och andra grova våldsdåd.

Ulf Åsgård tycker inte att han har bytt sida som läkare. Snarare tvärtom.

– Jag känner mig inte som polis, och har inte bytt attityd till de »små» människorna. Jag jobbar för att stoppa sjuka människors sjuka beteenden. Det har jag medverkat till vid flera tillfällen, vilket jag är glad för, inte minst för deras egen skull.

Ulf Åsgård konstaterar att de flesta av oss kan snatta och kanske till och med köra bil i onyktert tillstånd eller smita från en trafikolycksplats. Men

vem som helst kan inte bli sexualmördare. För de grova våldsbrotten krävs en speciell personlighet och speciella situationer.

– Men att hänvisa till omständigheterna är fruktansvärt inopportunt idag, säger Ulf Åsgård.

Lika lite som varje god gärning för tjänar Nobelpriset, lika lite är varje ond gärning värd livstids fängelse. Men en del kriminella behöver tas av banan, ibland kanske livslångt och då inom rättspsykiatri, menar han.

– Jag avskyr de handlingar som ledde till John Hrons död, men de pojkar som mördade honom blir inte bättre av att låsas in på en kåk. Nu vet jag i och för sig att de får viss hjälp, bl a med att bearbeta sina attityder.

– Kriminalvården borde vara sådan att alla intagna fick möjlighet att bearbeta sina problem med professionell hjälp. Då skulle man kunna tala om kriminalvård.

På häktet i Stockholm sitter männi-

skor månad efter månad, dömda till utvisning efter avtjänat straff. Men av humanitära skäl kan de inte utvisas till länderna i fråga.

– I stället blir de sittande på häktet – det är inte mänskligt!

Ser ner i samhällets avgrund

Ulf Åsgård menar att läkare mer än andra har ansvar för att påpeka missförhållanden i olika avseenden. Han pekar på namn som Olof Kinberg, Signe och Axel Höjer, Gunnar och Maj-Britt Inghe, Bror Rexed, Skå-Gustav Jons-son, Nils Bejerot.

– Som läkare ser vi många gånger ner i samhällets avgrund. Jag tycker inte att vi har misskött uppdraget att berätta vad vi ser.

– Inför framtiden kan jag känna en gnagande oro och desperation med tanke på den vittomfattande arbetslösheten och det utanförskap som många människor upplever idag, avslutar Ulf Åsgård. •

En av »Lasermannens» brottsplatser undersöks av polisen. Under hösten 1991 och några dagar in i januari 1992 besköt »Lasermannen» sammanlagt 13 personer, alla invandrare. I juni 1992 kunde han gripas, bl a med hjälp av gärningsmannaprofilen. I profilen angavs att Lasermannen var ensamstående utan egna barn, skilsmässobarn, äldst i en syskonskara på två eller tre, fysiskt frisk, hade god socioekonomisk status, bodde eller arbetade i Vasastan i Stockholm, var svensk eller andragenerationens invandrare, hade misslyckats med sina studier, hade arbetat som chaufför. Alla dessa uppgifter stämde in på den person som greps och senare dömdes för brotten.

Presläktaren på Stockholms stadion förstördes delvis när en bomb exploderade vid ett-tiden natten den 8 augusti 1997. En 27-årig man greps senare på Lidingö, vid Milles staty »Människan och Pegasus», symbol för Sveriges OS-ansökan. Han och ytterligare en person, en 36-årig man, sitter nu häktade, på sannolika skäl misstänkta för förberedelse till grov allmänfarlig ödeläggelse. Polisen använde gärningsmannaprofilering i spaningarna efter dem.